

УДК 655.413:32

Юрій Бондар,
доцент кафедри видавничої справи та редагування
Інституту журналістики Київського національного
університету імені Тараса Шевченка,
кандидат політичних наук

"Чорнокнижники", або Книга як засіб боротьби з політичними суперниками

У статті проаналізовано практику використання книжкових видань як засобу політичної боротьби та політтехнологічного інструмента для компрометації та дискредитації суперників.

Ключові слова: книговидавництво, компромат, політична боротьба.

Книги — поширений і досить дієвий засіб боротьби з політичними суперниками, їхньої компрометації та дискредитації. Найактивніше й найчастіше книги й брошури з такою метою використовують під час виборів, про що йшлося у попередніх публікаціях. Однак і після них книжкова зброя продовжує "стріляти". Адже відомо: завершення одних перегонів дає старт наступним. Доволі також й локальних протистоянь, де друковане слово теж стає аргументом.

Зауважимо: характер книжкового компромату має свою специфіку — залежно від країни походження чи застосування. У Франції, скажімо, шукають насамперед, звичайно ж, la femme. "Жіноче питання" неабияк поспувало й життя колишнього президента республіки Ніколя Саркозі. Зіткнувся він з ним ще на посту міністра внутрішніх справ Франції. Тоді журналістка Валерія Домен анонсувала книгу "Гала", в якій обіцяла розповісти про особисте життя подружжя Саркозі. Ваги міністра виявилось достатньо, щоб перешкодити її виходу в світ.

Першим ґрунтовним виданням про экс-президента Франції стала книга відомого драматурга Ясміні Розі "Світанок, вечір або ніч". Авторка на запрошення Саркозі супроводжувала його в поїздках і зустрічах упродовж вересня 2006 — травня 2007 років. Видання, перший наклад якого становив немалі для Європи 100 тисяч примірників, вийшло, на думку багатьох, об'єктивним. Правда, об'єктивність навіряд чи могла надто втішити самого Саркозі. Ясмінна Роза зобразила президента не лише безпосереднім, а й доволі хвалькуватим і самовпевненим.

Того ж таки 2007 року в одному з найбільших французьких видавництв "Фламмаріон" побачило світ дослідження журналістки журналу "Пуен" Анні Біттон про колишню дружину Саркозі Сесілію, з якою авторка тісно спілкувалася. У книзі, що так і називається "Сесілія", журналістка наводить чимало висловлювань экс-дружини, для президента не зовсім, так би мовити, приемних. Колишня супутниця характеризує Саркозі як "ненадійного" і "скнару", його ж міністрів називає "злочинною бандою", "молодими людьми, які дорвалися до влади і вбили собі в голову, що вони князі Парижа". Сесілія виносить вердикт экс-чоловікові: "Він не заслуговує на повагу. Ніколя не відповідає посаді президента республіки, адже має проблеми з поведінкою".

Ще до опублікування книга, глави з якої були оприлюднені в пресі, спричинила скандал. Сесілія, яку запідозрили у таємній помсті Саркозі і підіграванні його політич-

ним суперникам, намагалась виправити ситуацію і через суд заборонити друкування видання. Однак Паризький суд не задовольнив її прайвж.

Продовжили розпочате журналісти Бруно Жеді та Ерік Декуті. 2008 року з-під їхнього пера вийшла книга "Саркозі та його" жінки", де автори спробували проаналізувати тему жінок у житті президента під, так би мовити, політологічним ракурсом, їхню роль і вплив на політичне життя Франції. Своє слово додала і журналістка Бесма Лаурі. Її скандальна книга "Карла: таємне життя" про дружину Ніколя Саркозі Карлу Бруні-Саркозі з'явилась на прилавках у вересні 2010 року. Видання було побудоване на інтерв'ю журналістки з різними людьми, які раніше знали першу леді Франції, — нянею, пластичним хірургом, друзями, колишніми нареченими. Образ героїні вималювався малопривабливим — Карла Бруні постала самозакоханою і мстивою жінкою, яка досягає свого за будь-яку ціну. Пікантності додали й розповіді про любовні пригоди першої леді, які аж ніяк не вивищували самого Ніколя Саркозі. Щоб полегшити удар по його репутації, Єлисейський палац ініціював видання альтернативної біографії Бруні, де вона розповідала про будні президентської дружини. Однак цей книжковий "постріл навздогін" мав, зрозуміло, менш вражаючий ефект.

Не обійшов родинних подробиць і Франц-Олів'є Жізбер, автор книги "Пан Президент: сцени з президентського життя", що побачила світ 2011 року. У ній також йдеться про інтимні таємниці, романи президентського подружжя, їхні стосунки.

Зрештою, не втрималась від одкровень і колишня дружина Ніколя Саркозі Сесілія Аттіс. Вона поділилася з журналістами планами про написання спогадів про подружнє життя з экс-президентом. Свою автобіографічну книгу вона мала намір видати нинішнього року, напередодні (так збіглось?)... президентських виборів у Франції. Проте вже зовсім не випадковим з огляду на майбутні перегони бачиться пасаж на адресу Ніколя Саркозі його попередника на посаді очільника Франції Жака Ширака. У своїх спогадах від 2011 року він вважав за потрібне дати нищівну характеристику своєму наступнику (який, до речі, працював в уряді Ширака у 2002—2004 та 2005—2007 роках). Президент у відставці зазначає, що Саркозі в жодному разі "не можна довіряти", оскільки той "нервовий" і "марнославний".

"Жіноче питання" неабияк дошкуляло і колишньому прем'єр-міністру Італії Сільвіо Берлусконі. Про амурні по-

ходеньки Кавал'єро (так іще називають Берлусконі на батьківщині) не пліткують тільки ледарі. А ось журналісти Петер Гомес, Марко Лілло і Марко Траваліо присвятили пікантній темі ціле дослідження "Папа: політичний скандал", куди зібрали свідчення "подруг" прем'єра, з якими він проводив дозвілля. Побачила світ ця книга 2009 року. Не відстають і самі супутниці приватного життя Берлусконі. Свою автобіографію, де йдеться про близькі стосунки з прем'єр-міністром, видала в Лондоні повія Патріція д'Адаріо, про інтимні подробиці життя Берлусконі поділились спогадами марокканка Каріна Кейок, італійка Еліза Аллоро та інші жінки. Окремий "цвях" у репутацію прем'єра забила і його друга дружина Вероніка Ларіо, з якою він прожив 19 років. 2009 року вона разом із журналісткою Марією Лателлою видала власні спогади, де розповіла про зрадливість і "сексуальну залежність" экс-чоловіка.

Для росіян, на відміну від французів, ближча тема, мабуть, спиртного і того, що пов'язане з його зловживанням. На цьому значною мірою побудовані книги, спрямовані свого часу проти першого президента Росії Бориса Єльцина. Насамперед це спогади колишнього керівника служби безпеки російського очільника Олександра Коржакова "Борис Єльцин: від світанку до заходу", які вперше побачили світ 1997 року за два роки до відставки Єльцина. Генерал-бодігарт, який упродовж 11 років перебував поруч з Єльциним і був знятий з поста напередодні другого туру президентських виборів 1996 року, не приховує образи на колишнього шефа. Він доволі відверто змальовує вади першої особи держави, серед яких однією з головних була схильність до алкоголю, що, безумовно, позначалось на виконанні Єльциним президентських функцій. Його неадекватність, позначена спиртним, ставала причиною депресій, дивних для стороннього ока вчинків. Один з найвідоміших стався 1994 року в Берліні, куди російський президент прибув на урочистості з нагоди виведення останнього контингенту радянських військ з Німеччини. Почавши пити зранку, Єльцин до обіду перебував у такому стані, що забрався зрештою на сцену і спробував диригувати німецьким оркестром. Так, згадує Коржаков, остаточно "завершилась" Велика Вітчизняна війна.

Олександр Коржаков впродовж багатьох років був поруч із Борисом Єльцином. Він знав, які двері відчиняти...

Розуміючи негативні наслідки зловживання Єльцином спиртним, Коржаков розпорядився вилучити з президентської кухні увесь алкоголь, а за крайньої необхідності наливати Єльцину розбавлену горілку. Але, пише генерал, Єльцину все одно вдавалося діставати випивку. Книга стала бестселером, мала широку пресу в Росії та за кордоном. Олександр Коржаков добре розумів силу політичного удару, якого завдає президенту. Інша річ — наскільки ефективним був цей удар в очах власне росіян, для яких питуха людина ніколи не була надосудною.

Утім, цілив Коржаков не лише в экс-патрона. 2004 року генерал оновив спогади, які вийшли тепер під назвою "Єльцин: від світанку до заходу. Післямова" [6]. Завдання нової книги, заявив її автор, мало вже іншу політичну мету —

допомогти новому президенту Росії Володимиру Путіну остаточно порвати з оточенням Єльцина, оскільки, на думку генерала, такі "ниточки" ще були.

Обкладинка скандальної книги

Олександр Коржаков став позаштатним консультантом і для американського журналіста російського походження Павла Хлебникова, який написав викривальну книгу "Хрещений батько Кремля Борис Березовський, або Історія розграбування Росії", де дослідив механізми здійснення влади за часів Єльцина [10]. Книга була видана спершу за кордоном англійською та іншими мовами, а потім російською 2000 року в Москві. А 2004 року Хлебникова розстріляли під час виходу з офісу відділення "Форбс" у столиці Росії. Злочин не розкрито досі.

У низці скандально відомих антиєльцинських видань і книга російського журналіста, депутата Державної думи Олександра Хінштейна "Єльцин. Кремль. Історія хвороби", яка побачила світ 2006 року, коли Єльцин уже відійшов від реальної влади [9]. Присвячена вона задзеркаллю офіційного образу экс-президента Росії, його згубним звичкам, які впливали на російську політику і використовувались оточенням Єльцина для здійснення особистої влади. Не обійшов увагою автор і президентські вибори 1996 року, розкривши багато закулісних таємниць російської політики та тих, хто й далі залишається при владі. Видання спричинило неоднозначну реакцію у суспільстві, були спроби навіть заборони ти його розповсюдження у правовому полі.

Єльциніана продовжилась у виконанні Олександра Хінштейна

Російська влада ніколи не була схильною до сентиментів щодо опозиції. Така вона і за часів Путіна-Медведева-Путіна. Донести свою правду до громадян Російської Федерації опоненти Кремля намагаються в різний спосіб, у тому числі й через друковані видання: книги і брошури, засоби масової інформації. На вістрі звинувачень на адресу владодержців — корупція, що пронизала суспільство, зловживання у вищих ешелонах влади. Одними з перших, хто виступив проти Путіна, стали, що прикметно, політологи С. Белковський та В. Голишев. 2006 року вони видали збір-

ник аналітичних матеріалів "Бізнес Володимира Путіна", де йшлося про комерційні інтереси Володимира Путіна на посту президента Росії [1]. Тираж видання затримали співробітники ФСБ. Наступного, 2007 року Белковський продовжив "путінську" тему, випустивши книгу "Імперія Володимира Путіна" [2]. Значний резонанс мала книга молодика з лідерів російської опозиції, колишнього прем'єр-міністра Росії Михайла Касьянова і журналіста Євгена Кисельова "Без Путіна", яка побачила світ у грудні 2009 року [5]. Видання широко презентували у різних містах Росії та за кордоном. Під час представлення книги в Києві стався скандал. У день презентації "Без Путіна" у престижному "Прем'єр-Паласі" орендовані приміщення готелю заблокували молодики, було відімкнено світло. Організатори змушені були перенести презентацію у центр "Інтер-медіаконсалтинг", де воно, хоч і з запізненням, проте відбулось. Пізніше ЗМІ припустили, що інцидент стався через те, що співвласником київського готелю є один із високопосадових чиновників Росії.

У березні вже 2011 року Михайло Касьянов з іншими опозиціонерами Борисом Немцовим, Володимиром Міловим та Володимиром Рижковим презентували нове дослідження "Путін. Корупція", яке видали окремою брошурою під егідою "Об'єднаного громадянського фронту". ОГФ планував вручити видання учасникам міжнародного економічного форуму, що відбувся у червні в Санкт-Петербурзі. Напередодні події поліція без пояснень заарештувала і конфіскувала 5 тисяч примірників видання. Схоже, зазначимо, сталося і роком раніше, коли ОГФ видав брошуру "Путін. Підсумки 10 років". Тоді ще міліція конфіскувала сотисячний наклад видання.

Вибуховою, за задумом, мала стати і книга Віктора Ілюхіна, який займався у Держдумі Росії питаннями корупції, безпеки та використання державних коштів. Ґрунтуючись на відомих йому документах і фактах, російський політик звинуватив Володимира Путіна у державній зраді, внаслідок якої Росія опинилась на межі катастрофи. Книга "Путін. Правда, якої краще не знати" побачила світ 2011 року, після несподіваної й передчасної смерті Віктора Ілюхіна [4].

Активна на книжковому полі й білоруська опозиція. Видання, спрямовані проти влади президента Олександра Лукашенка, виходять переважно у сусідній Росії. Так, у "першопрестольній" побачили світ антилукашенківські книги журналістів Павла Шеремета і Світлани Калінкіної "Випадковий Президент" (2003), колишнього працівника адміністрації президента Білорусі Олександра Федута "Лукашенко. Політична біографія" (2005), політолога Валерія Карбалевича "Олександр Лукашенко. Політичний портрет" (2010) та інші. Цікаво, що постать білоруського президента і книги про нього стали фактором і внутрішньоросійської політичної боротьби. Стосується це, зокрема, доволі позитивного дослідження історика Роя Медведева "Олександр Лукашенко: феномен білоруської моделі", що з'явилося під час інформаційного протистояння між Москвою та Мінськом напередодні останніх президентських перегонів у Білорусі [7]. Видання, певно, на зло Кремлю, підтримав тодішній мер Москви Юрій Лужков, який сам перебував в опалі. За його розпорядженням закупили кілька тисяч примірників книги для московських бібліотек. Зауважимо й те, що дослідження Роя Медведева схвально сприйняли і в Білорусі. Принаймні його не заборонили, як інші "білоруські" видання, що вийшли у Москві.

Заборона, варто сказати, доволі поширений спосіб боротьби з книгами, спрямованими проти влади. У Казахстані також. Тут "чорнопіарником" став колишній зять президента країни Нурсултана Абішевича Назарбаєва Рахат Алієв. По-

трапивши у немилість до всемогутнього родича, дипломат і бізнесмен емігрував з країни. А вже там розвинув свій письменницький хист (на батьківщині Алієва знали як співавтора російсько-казахсько-англійського словника футбольних термінів). 2009 року в Німеччині вийшла друком доволі об'ємна (532 сторінки) книга "Хрещений тест", у якій Рахат Алієв звинуватив казахського президента у створенні кланової системи влади і всіляких зловживаннях. У Казахстані її одразу ж визнали "поза законом", за її розповсюдження чи навіть цитування передбачена кримінальна відповідальність. Така сама доля спіткала й іншу книгу — погляд на казахську владу одного з лідерів опозиції Ержана Дамухамедова, яка також вийшла за кордоном. На Заході побачило світ і викривально-провокаційне видання грузинської опозиціонерки Соломе Зурабішвілі. Екс-міністр закордонних справ написала у вигнанні твір "Грузинська трагедія 2003—2008".

Обкладинка книги Рахмата Алієва "Хрещений тест"

Є "книжкові" опоненти й в азербайджанській владі. 2010 року побачило світ 450-сторінкове видання Тургута Ера "Від свободи — до тиранії". У ньому колишній співробітник турецького посольства в Баку, який працював радником з питань преси у 1994—2000 роках і був висланий з країни за підтримку опозиції, простежує політичну біографію колишнього лідера Гейдара Алієва, критикує нинішню азербайджанську владу за формування культу особи і нищення свобод. Після виходу книги її автора звинуватили в антидержавній діяльності, а продаж і розповсюдження видання в Азербайджані заборонили.

В Україні, як зазначалось, книги теж складова технології політичної боротьби. Має вона й свої особливості та "родзинки". До таких, напевно, можна віднести й історію книжкових подарунків, що розпочалась після приходу до влади Віктора Януковича. Започаткувала її 2010 року депутатська група "За Україну!". Нардепи надіслали поштою новообраному Президенту добірку книг про відомих диктаторів планети, зокрема біографії Чаушеску, Нерона, Мусоліні та інших, натякаючи йому, видно, на те, чим закінчують авторитарні режими. Привселюдніші акції провели бютівці. Використовуючи участь у прямоєфірному телевізійному ток-шоу, вони також зробили свої книжкові "подарунки". Одного разу це були збірка поезій Анни Ахматової, прозовий твір Антона Чехова "Людина у футлярі" та орфографічний словник на 140 тисяч слів — "щоб ліквідувати прогалини у шкільній освіті регіоналів". Таким чином опоненти нагадали про помилки Януковича, який в ефірі телемову "Сімферополь — регіони" назвав російського письменника Чехова "українцем" і "великим поетом", а ще раніше поетесу Анну Ахматову "Анною Ахметовою". Іншого разу презент зробила лідерка БЮТу Юлія Тимошенко. У студії "Шустер Live" в січні 2011 року вона, наслідуючи колег, передала Віктору Януковичу через заступницю глави його адмініст-

рації книги лауреата Нобелівської премії, перуанського письменника Маріо Вергаса Льюса "Нечестивець" про важку долю диктатора.

Про своє бажання подарувати Президенту книгу привселюдно заявив і відомий громадський діяч, академік Іван Дзюба. Він мав намір презентувати Януковичу свій твір "Нагнітання мороку: від чорносотенців початку ХХ ст. до українофобів ХХІ ст.", який вийшов з друку 2011 року [3].

На презентації книги Івана Дзюби "Нагнітання мороку..."

Не вдаючись до полеміки, штаб Януковича вирішив відповісти теж політтехнологічно. Для цього використали, як бачиться, скандал довкола Бібліотеки української літератури у Москві, з якої, за рішенням російських властей, безпідставно вилучили десятки видань, а діяльність самої бібліотеки на якийсь час призупинили. Віктор Янукович вирішив підтримати бібліотеку і передати до неї книги з власної шафи. Зрозуміло, що книжкову добірку сформували також відповідно. З розтиражованої через ЗМІ інформації читачі не лише Москви мали дізнатися, які книги тримає вдома український Президент. А передав Віктор Янукович до бібліотеки "Богдана Хмельницького" Миколи Костомарова, твори Івана Франка, "Житіє святих для дітей", мистецький альбом "Український живопис" та інші не менш достойні видання. Хто хоче, як кажуть, почує.

Козирна, зважаючи, певно, на українські реалії, в книжковому світі й тема злочинності, корупційних діянь. У червні 2010 року українська опозиція започаткувала проект "Чорна книга". За задумом авторів з Народного комітету захисту України, це видання, куди свої записи про злочини режиму може внести будь-який українець. Книга наразі віртуальна, розміщена в Інтернеті, проте згодом, заплановано, буде опублікована і на папері.

Резонансною була й так звана справа Бориса Пенчука. Колишній діловий партнер одного з керівників Партії регіонів Бориса Колесникова звинуватив того у карних злочинах. Невдовзі з'явилась і книга авторства Бориса Пенчука та Сергія Кузіна "Донецька мафія" (потім — "Донецька мафія. Перезавантаження") [8], яку влада використала з політичною метою. За фактами публікації проти Колесникова порушили гучну карну справу, його ув'язнили. Утім, регіоналу вдалося зрештою спростувати звинувачення. А ось Пенчука — вже після того, як до влади прийшли регіонали, — покарали. 2009 року Ворошиловградський суд Донецька присудив йому вісім років позбавлення волі, у тому числі за "неправдиві свідчення" (пізніше термін покарання рішенням Верховного Суду України скоротили до чотирьох років).

Є на політтехнологічній полиці й інші книжкові "Мафії". 1997 року народний депутат Олексій Шеховцов у київському видавництві "Корда" видав десятитисячним накладом 540-сторінкову та ще й у суперобкладинці "Антимафію у законі" [11]. Мета видання, як зазначено в анотації, — довести "брехливість усіх виступів і публікацій полковника Григорія Омельченка проти заступника Генерального прокурора України Юрія Гайсинського". У квітні 2011 року з'явилась друком і "Єнакієвська мафія". Її автор — керівник

благочинного фонду "Пальма Мерцалова" Костянтин Воробйов — вирішив таким чином висвітлити діяльність тих, хто перешкоджає реалізації його проекту "Український техноленд" на батьківщині Президента. Серед інших подібних видань назвемо і документальну книгу кримського письменника й журналіста Марка Агамова "Куніцин та його команда", яка вийшла друком у серії "Криваві сліди на мапі Криму" 2003 року і розповідала про криміналізацію влади півострова. На той час голова Ради Міністрів автономії Сергій Куніцин у судовому порядку намагався вилучити видання з продажу і заборонити його розповсюдження на півострові через неправдиві, на думку чиновника, відомості, які є "втручанням в його особисте життя". Судова тяганина тривала кілька років і була спущена на гальмах з втратою Куніциним владних повноважень.

Обкладинка книги Олексія Шеховцова "Антимафія в законі"

Утім, як кажуть, далі буде...

Список використаної літератури

1. Белковский С. Бизнес Владимира Путина / С. Белковский. — М. : Ультра. Культура, 2006. — 300 с.
2. Белковский С. Империя Владимира Путина / С. Белковский. — М. : Алгоритм, 2007. — 272 с.
3. Дзюба І. М. Нагнітання мороку. Від чорносотенців початку ХХ століття до українофобів початку століття ХХІ / І. М. Дзюба. — К. : Києво-Могилян. акад., 2011. — 504 с.
4. Ілюхин В. Путин. Правда, которую лучше не знать / В. Ілюхин. — М. : Алгоритм, 2011. — 240 с.
5. Касьянов М. Без Путина / М. Касьянов. — М. : Новая газета, 2009. — 302 с.
6. Коржаков А. Борис Ельцин: от рассвета до заката. Послесловие / А. Коржаков. — М. : Детектив-Пресс, 2004. — 632 с.
7. Медведев Р. Александр Лукашенко: феномен белорусской модели / Р. Медведев. — М. : ІЗВРГ, 2010. — 304 с.
8. Пенчук Б. Донецкая мафия / Б. Пенчук, С. Кузин. — К. : Полиграфкнига, 2006. — 304 с.
9. Хинштейн А. Ельцин. Кремль. История болезни / А. Хинштейн. — М. : ОЛМА Медиа Групп, 2006. — 576 с.
10. Хлебников П. Крестный отец Кремля Борис Березовский, или История разграбления России / П. Хлебников. — М. : Детектив-Пресс, 2001. — 382 с.
11. Шеховцов О. Д. Антимафия в законе / О. Д. Шеховцов. — К. : Корда, 1997. — 540 с.

В статті проаналізована практика використання книжкових видань як засобів політичної боротьби та політтехнологічного інструмента для компрометації та дискредитації суперників.

Practice of usage book products as resources for political struggle and as political technology instrument for discreditation of opponents is analyzed in this article.

Надійшла в редакцію 22 травня 2012 року